

„A pogányokkal vívott nagyon szerencsétlen harc”

Torma Béla Gyula – Veszprémy László (szerk.): Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2008. 253 oldal

A 2007-es évben ünnepeltük a magyar történelem egyik legjelentősebb eseményének, a 907. július 4–5. között lezajlott pozsonyi ütközetnek az 1100. évfordulóját. A minden bizonnyal Pannónia elfoglalását célul kitűző Gyermek Lajos keleti frank király serege fellett aratott döntő magyar győzelem nemcsak biztosította őseink Pannóniában is elterülő szállásterületeit, hanem végeredményben meg is szilárdította a honfoglalás sikereit. Mindezek mellett nagy szomorúsággal jelenthetjük ki, hogy az (általános és középiskolai) oktatás mind a mai napig nem kezeli a csatát megfelelően, jelentőségéhez mérten, sokszor még a gyakorta használt tankönyvek esetében is az tapasztalható, hogy nem vagy csak éppen pár mondatban, az említés szintjén szólnak róla. Reményeink szerint a most kézhez kapott kiadvány is hozzá fog járulni a nevezetes csata mélyebb beépüléséhez a hazai köztudatba.

A történettudomány hosszú évtizedekig tartó hallgatása után a jeles évforduló alkalmából több hazai és nemzetközi konferencia is megrendezésre került, ahol az érintett diszciplínák képviselői ismertették a hallgatósággal eredményeiket. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Katonai Felderítő Hivatal közreműködése jóvoltából Torma Béla Gyula és Veszprémy László szerkesztésében egy régóta kívánt kötet is napvilágot látott.

A könyv legnagyobb terjedelmű írását Torma Béla Gyula adja közre. A szerzőnek már több cikke is megjelent a vizsgált katonai eseménnyel kapcsolatban. Szerencsés eset, hogy itt kutatásait újra közli, és azokat

új eredményeivel is ötvözi. Sajnálatos módon az eddig kiadott tanulmányai a történész szakma és a szélesebb olvasóközönség számára nehezen voltak elérhetők, mivel zömmel honvédségi kiadványokban publikálta őket: *Felderítés és hírszerzés a honfoglalás időszakában*. *Felderítő Szemle*, 2. évf. (2003) 2. sz. 126–134.; *Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megőrző források hitelességéről*. *Felderítő Szemle*, 5. évf. (2006) 3. sz. 138–159.; *A pozsonyi csata, 907. július 4–5*. *Új Honvédségi Szemle*, 17. évf. (2007) 7. sz. 75–86. Ki kell emelnünk, hogy fő munkamódszereként a modellezést jelölte meg. Módszertanában mindenképpen újszerű megoldással találkozhatunk, a magyar középkor hadtörténeti problémáinak hasonló jellegű megoldási kísérletére még nem nagyon akadt példa. Perjés Géza volt az a kutató – talán nem véletlen, hogy Torma Béla esetében szintén egy volt katonával van dolgunk –, aki hasonló módszertani felfogásban dolgozott, igaz, zömmel korai középkori témákat dolgozva föl. Torma modellezésének lényege az, hogy az általa hitelesnek ítélt források alapján (mellékesen meg kell jegyeznünk, hogy a szerző a „történelmi források” fogalmat többször is kizárólag az írott forrásokra vonatkoztatja, kizárva így a tárgyi leleteket ebből a kategóriából. Ez a tényező az olvasó számára megtévesztően hathat.) a fegyvertörténet, régészet, a történeti és az úgynevezett katonaföldrajz eredményeinek segítségével próbálja bemutatni, menetteljesítmények számításával szó szerint modellezni, akár részletekbe menően is, a 907. év nyarán történeteket, a katonai eseményeket és az ütközetet, valamint kísérletet tesz a két fél erejének, létszámának, fegyverzetének és harcászati lényegi különbségének meghatározására is. Érdekes aspektus az úgynevezett katonapolitikai háttér megrajzolása, amit a földrajzi viszo-

nyokból a kor hadszervezeteinek különbségéből álló képlet szerint végzett el. Torma Béla felépít egy valóban lehetségesnek tűnő koncepciót arról, hogy a két szembenálló haderő valószínűsíthető menetteljesítményét figyelembe véve (itt a szerző is szól arról, hogy a menetteljesítménnyel kapcsolatos számítások egy-két napos tévedési lehetőséget magukban hordoznak, de talán a pontosságot ilyen forrásadottságok mellett szinte ki is zárhatjuk) azzal bizonyító erejű érvként lépjen fel elméleti védelmében: ezek alapján feltételezi, hogy a Felső-Tisza vidéki és tiszántúli magyar harcosok nem vehettek részt a csatában, így azt csak a Pannónia területén tartózkodó egységek vívták meg a bajorokkal. A támadó bajor fél műveletei kapcsán összefüggéseket vél felfedezni az írás szerzője Nagy Károly avarok ellen vívott 791-es hadjáratával. Valószínűsít egy északi hadoszlopot is, a Duna két partján vonuló sereg kapcsolattartása mindenképpen komoly nehézségekbe ütközhetett. A mindig nehézkes létszámvizsgálatok közben helyes szempontokat választva, a menetoszlop és a hadtáp oldaláról közelíti meg az adott problémát, alacsony számú becslései realitásnak tűnnek. Torma állítása szerint a Fischa lehetett a határfolyó, a magyar törzsszövetség számára az első vonal, ahol a támadó ellenséget meg lehetett állítani, az első lehetséges harcérintkezést is itt feltételezi. Lényegében ettől keletre húzódná volt egy határőrizeti sáv, ahol a gyors magyar könnyűlovasság folyamatos zaklatásaival lelassíthatta az előrenyomulás menetét. Ezen két sáv alkothatta a magyar védelem első vonalát, amely szerepet kaphatott 907-ben is. Ebben a térségben Torma el tud képzelni egy nagyobb létszámú, állandóan harcra kész magyar kontingenst, a nyugat felől folyamatosan létező fenyegetettség folytán. Az írott források szükséztűsége és a régészeti leletek csekély száma, illetve azok jellegzetes problematikája miatt egy ilyen elemzés mindenképpen alkalmas lehet többek között a 907-es esztendő katonai műveleteinek lehetséges rekonstruálására is. A

jelen írásban sok az olyan következtetés, ami már korábbi következtetésen alapul, mindenképpen figyelembe kell vennünk az ebben rejlő hibalehetőségeket. Persze előjáróban le kell szögeznünk, hogy még egy ilyen precíz, szinte teljes mértékben számokra építő elemzés is, mint amilyen a jelen kötet nagyobbik részét is adja, óhatatlanul magában rejti a hibák lehetőségét, és semmiképpen sem szabad elfelejtenünk, hogy minden kérdésre nem ad és nem is adhat kielégítő választ. Mindenképpen óvatosan kell kezelni a modellezéssel elért eredményeket, csak a források kellően körültekintő vizsgálata mellett, valamint a források által megszabott – valljuk be, sokszor nagyon is szűkös – határokon belül lehet sikeresen alkalmazni azokat. A katonai szakzsargon gyakori használata nehézkessé teszi a munka olvasását a nem szakavatott olvasók számára, a kifejezések nagy vonalakban érthetőek, sokszor mégis nehezen illeszkednek a téma fogalomrendszerébe. Az eddig rendelkezésre álló szakirodalom nagyobb arányú feldolgozása is hasznos lett volna talán.

Négyesi Lajos fejezete az időszak magyar hadművészetét hivatott bemutatni az olvasó számára. A honfoglaló magyar seregek taktikáján túl bemutatja a legalapvetőbb különbségeket is a nyugati és a magyar hadak taktikája, harcmodora között. Néhány megjegyzést szükséges tennünk. Négyesi Lajos azon megállapítását, mely szerint az íj és a nyíl nem abszolút eszköze a győzelemnek, mivel azt csak közelharccal lehet kivívni, lényegét tekintve helyes, bár jóval pontosabb lett volna, ha a szerző úgy fogalmaz, hogy a sikert kiszélesíteni, teljesé tenni csak közelharccal lehet. Az Árpád-kori magyar hadtörténelemben ugyanis akad példa arra, hogy az íj és a nyíl valóban abszolút eszköze lehet egy győzelemnek még jóval később is: gondoljunk csak például Kőszegi Iván seregének 1285-ös sikerére, ahol csapatai, nem vállalva a nyílt összecsapást, a német páncélos lovasságot távolról, nyilazással kényszerítették megadásra.

A szerző „hosszú visszavonulás” körüli fejtegetései kapcsán sem ártott volna megjegyezni, hogy a legtöbb példaként említett esetben természetesen nem a teljes főszerep végzi ezt a menetet (a magyarok esetében a 899-es és 907-es hadjáratban, az 1241-es magyarországi események során is csak a tatár haderő igen kis része juthatott el Pest városáig), ahogy az a történelemben oly sokszor megtörtént. Nem elhanyagolható különbségről van szó.

Révész László a régészeti leletanyagokból vont le következtetéseket. Az írás első része remek vázlatot, összefoglalást nyújt a csata fontosságáról, a forrásokról, bajor veszteségekről, a későbbiekben pedig számos érdekes gondolatot, szempontot vet fel. Révész László elméletében több ponton ellenkező véleményt fejt ki, főként a tárgyi forrásanyag figyelembe vételével, mint Torma Béla. A fejezet írója számol még egy lehetséges magyar hatalmi (fejedelmi) központtal a Felső-Tisza vidékén, és véleménye szerint a magyar főcsapatok innen vonultak a támadók irányába. Egy Felső-Tisza vidéki fejedelmi központ létét alátámasztja a szerző a 10. századi kedvező besenyő–magyar kapcsolatok rendszerével is, így csorbítva az elmélet ellen szegezhető egyik ellenérv élet. A karosi II. temető 52. sírjában talált előkelő vitézt akár a fejedelmi kíséret tagjaként is el tudja képzelni. A bizonytalanságok ellenére a leletgyűttes árulkodó része az a tizenkét darab, Gyermek Lajos korába datálható érme, melyek az eltemetett harcos ruhájára voltak varrva. Persze, amint azt Révész László is kiemeli, az adott érme (érmék) megszerzése és sírba kerülése között eltelt időintervallum mindig vitatott kérdést vet fel. Főleg Bóna István kutatásai alapján Révész László Nagy Károly 791-es hadjáratát is jóval sötétebb színekkel festik le, mint a kiadvány első írója. A szerző helyesen emeli ki, hogy nincs semmi konkrét adatunk arról, hogy ők mikor értesültek a bajor sereg támadásáról valójában (Torma Béla következtetéseinek fiktív kezdőpontja az általa kijelölt dátum), ennek ellenére az

Ennsburg környéki birodalmi csapatösszevonások szerint is jelzés értékűek lehettek. Mindezek mellett úgy véli, hogy a magyar hadvezetésnek elegendő ideje volt a lehető legnagyobb létszámú sereg összegyűjtésére. A tanulmány itt többek között Kristó Gyula kutatásait is segítségül hívja. Kristó Gyula úgy gondolta, hogy a kalandozó hadjáratok leginkább január – február hónapokban indultak el. Mindezeket figyelembe véve a pozsonyi csatát megelőző évek kalandozó vállalkozásai is már elkezdődtek ebben az évszakban, így a nemzetségek mozgósítási tapasztalata alátámaszthatja az előbbi vélekedést. Révész László egyébként nem tartja azt a lehetőséget sem kizártnak, hogy 907 folyamán is történtek előkészületek egy hadjáratra, csak a támadás meghiúsította ezt. A kötet nagy előnye, hogy az olvasó egy történelmi eseményt két nézőpontból, különböző szempontrendszerek által vizsgálva ismerhet meg, gyakorlatilag a szeme előtt bontakozik ki egy tudományos igényű vita.

Veszprémy László a pozsonyi csata „historiográfiáját” foglalja össze, a fejezet címéhez hűen az ütközet történetírásban elfoglalt helyét, utóéletét ismerteti, Aventius soraitól egészen napjainkig. Világossá válik számunkra, hogy a humanista Aventiusnak, a „bajor Hérodotosznak” milyen felbecsülhetetlen szerepe volt abban, hogy fennmaradt a pozsonyi csata emléke, hiszen ő volt az első történetíró, aki felismerte annak sorsdöntő jelentőségét. Egészen a 15. századig sem magyar, sem német területen nem ismerték a Pozsony környékén vívott ütközetet. Sajnálatos, hogy a 15. század végén alkotott Bonfini széles körű olvasmányai, feldolgozott forrásai közé nem kerültek bele a bajorországi kéziratok munkái, 1502-ben bekövetkezett halála pedig eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy kézbe vehette volna Aventius munkájának 1544-ben elkészült nyomtatott kiadását. Többek között ez a tényező is a bajor történetíró alkotásának jelentőségét emeli ki. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Aventius jó humanistaként forrásokat felhasználva dolgozott,

forrástanulmányokat is végzett, lelkesen járta a kolostorokat, levéltárakat és világi könyvtárakat is. Bizonyosan olyan forrásokat is felhasznált, melyeket ma már nem tudunk biztonsággal azonosítani, illetve elvesztek, ha csak egy időre is, mint az 1921-ben újra felbukkant salzburgi évkönyvek, melyek főként a csata helyszínéről adnak információkat. Aventius munkamódszere „modern” jelzővel is illethető: hitelesség szempontjából az elbeszélő forrásoknál magasabb polcra helyezi az okleveleket, a törvényeket, különböző hivatalos iratokat, leveleket. A bajor történetíróval kapcsolatban mindig is vitát váltott ki hitelességének kérdése. Veszprémy szerint, ha valamit csak Aventius leírásából ismerünk, azt nem kell feltétlenül hiteltelen adatként kezelnünk.

A könyv válogatást ad az eseményekkel kapcsolatos forrásokból. A forrásszövegeket Szenthe Gergely és Veszprémy László fordításában kaphatjuk kézhez. Különösen értékes a Szenthe Gergely által magyar nyelven először közreadott raffleszteteni vámrrendelet. A térség korabeli gazdaságtörténetének jelentős forrásával állunk szemben, a Karoling Birodalom keleti, gazdasági –

közigazgatási határának helyére vonatkozóan is nyújt adalékokat, mindemellett a térség etnikai összetételéről is értékes információkat közöl.

A kötet befejező részében a témával kapcsolatos irodalom válogatott bibliográfiája mellett, a Függelék címmel ellátott részben közli Torma Béla német nyelvű, egy ausztriai konferencián elhangzott előadásának nyomtatott változatát.

Az *Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata* címmel megjelent kiadvány valóban hiánypótló munka. Szerencsés módon már egy esztendővel az 1100. évforduló után megjelent ez a pozsonyi csatával foglalkozó, azt monografikus igénnyel feldolgozó, főleg hadtörténeti szempontokat szem előtt tartó első magyarországi kötet, mely mind ismeretterjesztő, mind tudományos igényeket képes kielégíteni. A módszertanilag mindenképpen újat hozó könyv remélhetőleg felpozsztíti a tudományos kutatást, és élénkíteni fogja az ütközet vitás kérdéseiről folytatott diskurzust.

FARKAS PÉTER